

Karolina MAKOWSKA

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych

Uniwersytet w Białymstoku

k.makowska@uwb.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-5743-7460>

POTENCJAŁ KOŁOKACYJNY LEKSEMÓW TELEFON I KOMPUTER W ŚWIADOMOŚCI JĘZYKOWEJ DZIECI PIĘCIOLETNICH

1. WPROWADZENIE

Związki wyrazowe należące do kategorii połączeń odtwarzalnych stanowią bardzo liczną grupę różnorodnych jednostek. Wśród nich ważne miejsce zajmują kolokacje – elementy kodowane i przywoływane z pamięci jako całość. Znajomość połączeń kolokacyjnych pozwala na ich szybkie przywołanie z leksykonu mentalnego oraz właściwe użycie w określonej sytuacji komunikacyjnej. Ważne jest więc wprowadzenie frazeodydaktyki w zakresie nauczania kompetencji kolokacyjnej do językowego kształcenia dzieci już w wieku przedszkolnym.

Celem artykułu jest zbadanie produktywnej kompetencji kolokacyjnej, czyli umiejętności posługiwania się kolokacjami, stałymi połączeniami co najmniej dwóch wyrazów o zintegrowanym znaczeniu, u dzieci w wieku przedszkolnym na podstawie wybranych połączeń czasowników z rzeczownikami *telefon* i *komputer/laptop*, ważnych z komunikacyjnego punktu widzenia. Badanie zostało przeprowadzone za pomocą stworzonego do tego celu kwestionariusza z opisami czternastu sytuacji i pytaniami elicytującymi badane kolokacje u respondentów.

2. KOLOKACJE W PERSPEKTYWIE TEORETYCZNEJ I KOMUNIKACYJNEJ

2.1. Kolokacja w ujęciu definicyjnym i badawczym

Termin *kolokacja* (ang. *collocation*), wprowadzony przez Johna Firtha, nie jest jedynym używanym w polskim językoznawstwie: oprócz niego i jego wariantu *kollokacja* pojawiają się inne, na przykład: *peryfraza*, *analizytm*, *konstrukcja opisowa*, *multiwerbizm*, *frazeologiczny związek łączliwy*, *orzeczenie peryfrastyczne*, *połączenie konwencjonalne*, *idiom*, *połączenie frazeologiczne*, *frazem* (Białek 2009: 8).

Kolokacje należą do zbioru stałych połączeń wyrazowych danego języka, które cechuje reproduktywność – wspólna cecha różnorodnych połączeń wyrazowych, „odtworzalność elementu językowego w danej sytuacji dla nazwania danej wiązki sensów” (Chlebda 2003: 336). Dośłowne ustabilizowane, tj. reprodukowane, struktury wielowyrazowe¹, powinny być zatem przedmiotem zainteresowania frazeologii (Chlebda 2003: 23). Chlebda umieszcza je w kategorii *frazemów* (inaczej reproductów), będących jednostkami frazematyki i mających na celu nazywanie pojedynczych pojęć, opinii, treści (2003: 198).

Nie ma jednakże jednej powszechnie akceptowanej definicji terminu *kolokacja*, podana poniżej zdaje się być najbardziej precyzyjna: *kolokacje* to wieloczłonowe (często dwuczłonowe, ale nie tylko) połączenia wyrazowe nieidiomatyczne², charakteryzujące się stabilnością, wysoką frekwencyjnością i leksykalizacją, w których zestawienie wyrazów w syntagmie nie wynika z żadnych reguł językowych, lecz warunkowane jest normą językową (Targońska 2020: 197). W podobny sposób zdefiniowano omawiany termin w opracowaniu *The Oxford Companion to the English Language* (OCEL: 214) i słowniku I. Szczepankowskiej (2011: 80).

Jako ważne jednostki języka kolokacje są przedmiotem wieloaspektowych badań językoznawczych (Szarszunowicz 2021: 354–355). Na gruncie polskim pierwszym, który zwrócił uwagę na kolokacje był S. Szober

¹ Termin za Szutkowski (2022: 178).

² W tym miejscu trzeba nadmienić, że niektórzy autorzy, na przykład Stanisław Skorupka (1950, 1952, 1969) czy Wojciech Chlebda (2003), uznają za związki frazeologiczne te kolokacje, które charakteryzują się stałym stopniem łączliwości (np. *czarna rozpacz*, *strugać wariata*). W takiej sytuacji mówić można o ich idiomatycznym charakterze.

(1933)³. W późniejszym okresie badania nad kolokacjami prowadzili Z. Klemensiewicz (1948) i D. Buttler (1967, 1968, 1974). Włączenie kolokacji do kategoryzowanych jednostek znalazło odzwierciedlenie w klasyfikacji opracowanej przez S. Skorupkę (1950, 1952, 1969). Prace nad podziałem kolokacji zapoczątkował J. Anusiewicz (1978), który wyodrębnił kolokacyjne modele strukturalne. Kolokacje jako zjawiska składniowe były analizowane przez P. Żmigrodzkiego (2000), M. Śliwińskiego (1990) i B. Chachulską (1998).

Z kolei badaniem kolokacji w perspektywie leksykograficznej zajęli się następujący językoznawcy: E. Jędrzejko (1998), G. Vetulani (2012), R. Przybylska (2007) i T. Piotrowski (2008). Kolokacje pojawiają się także w analizach dotyczących połączeń o właściwościach stylistycznych: badaniu poddano teksty literackie (Loewe 2000), prasowe (Pokorska-Szczodruch 2006; Kaczor 2013; Burska 2016) i język telewizji (Cockiewicz 2000; Loewe 2010). Wśród badań językoznawczych pojawiają się także rozważania nad kolokacjami jako nośnikami metafor pojęciowych (Pajdzińska 1999; Karaś 2003; Nowak 2000; Ulitzka 2004). Ponadto kolokacje są obiektem studiów kontrastywnych (Mieczkowska 2006), przekładoznawczych (Białek 2009), językowo-kulturowych (Szerszunowicz 2021) i glottodydaktycznych (Przybylska 2018; Targońska 2020).

2.2. Kompetencja językowa, frazeologiczna i kolokacyjna

Na początku XX wieku Ferdinand de Saussure dokonał rozróżnienia na *langue* i *parole*, co stało się inspiracją do zopozycjonowania uniwersalnego systemu językowego od jego jednostkowego użycia (Grzegorzczkowska 1993). Kontynuacją tego rozróżnienia był wprowadzony przez Noama Chomsky'ego podział kompetencji na językową i performancję (1982). Pierwsza z nich to znajomość języka: implicytna, nieuświadomiana, pozwalająca użytkownikom języka rozumieć i wypowiadać coraz to nowe zdania, w tym zdecydowaną większość takich, których nigdy poprzednio nie słyszeli, odróżniać zdania gramatycznie poprawne od niepoprawnych, parafrazować wyrażenia przez formułowanie wyrażen synonimicznych, rozpoznawać wieloznaczność zdań (EJO 1999: 305). W analogii do terminu *kompetencja*

³ W tym miejscu nadmienić należy, że badania nad kolokacjami prowadzone są na materiale różnych języków, m.in. angielskiego (M. Lewis, R. Moon), włoskiego (Ch. Konecny, E. Autelli).

językowa zaczęto używać terminu *kompetencja komunikacyjna* oznaczającego znajomość języka (słownika i gramatyki), a także umiejętność jego stosowania w zależności od sytuacji i roli społecznej (Szerszunowicz, Frąckiewicz, Awramiuk 2017).

Zgodnie z opisem zawartym w *Europejskim systemie opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie* w skład komunikacyjnych kompetencji językowych wchodzi: kompetencje lingwistyczne (kompetencja leksykalna, semantyczna, gramatyczna, fonologiczna, ortograficzna, ortopedyczna), socjolingwistyczne (wyznaczniki relacji społecznych, konwencje grzecznościowe, nośniki „mądrości ludowej”, rejestr wypowiedzi, dialekty i odmiany regionalne) i pragmatyczne (kompetencja dyskursywna i kompetencja funkcjonalna) (ESOKJ: 99–114). Jedną ze składowych kompetencji leksykalnej stanowi kompetencja frazeologiczna, która oznacza

znajomość związków frazeologicznych danego języka (ich względnie trwałe formy oraz przypisanego tej formie niedosłownego znaczenia) oraz umiejętność poprawnego posługiwania się nimi w sposób adekwatny do sytuacji komunikacyjnej, odnosi się zatem do umiejętności odbiorczo-nadawczych. Obejmuje elementy leksykalne złożone z kilku jednostek, zapamiętywane jako całość (Szerszunowicz, Frąckiewicz, Awramiuk 2017: 19).

W praktyce kompetencja frazeologiczna okazuje się jedną z najtrudniejszych do opanowania. Związki wyrazowe nadają językowi naturalności, emocjonalności i wyrazistości, a ich znajomość jest niezbędna do rozumienia rozmaitych tekstów (Olechno-Wasiluk 2014: 244). Frazeologia obejmuje oprócz idiomów także różnorodne połączenia wyrazowe, na przykład kolokacje oraz idomy.

Kolokacje są bardzo często wykorzystywane w procesie komunikacji, występują regularnie w języku mówionym i pisany. W przypadku związków frazeologicznych wymagana jest zdolność rozumienia ich znaczenia, ale możliwe jest formułowanie poprawnych komunikatów językowych bez ich użycia, tak w przypadku kolokacji nieznajomość tych stałych połączeń wyrazowych może prowadzić do niemożności poprawnego sformułowania lub przekazania danej treści. W funkcjonowaniu naszego mózgu ważną rolę odgrywają połączenia wyrazowe lub całe sieci mentalne. Jak pisze Targońska:

kolokacje zaś stanowią jedno z ważniejszych połączeń mentalnych naszego umysłu. (...) Problem z przyswajaniem kolokacji wynika stąd, że z jednej strony są one łatwo rozumiane, gdyż znajomość bazy kolokacyjnej pozwala

poprzez domysł językowy na prawidłowe rozumienie zastosowanej w tekście kolokacji. Z drugiej zaś strony w przypadku właściwego dekodowania znaczenia nieznaney uczniom do tej pory kolokacji, nie zwracają oni uwagi na jej formę, a tym samym nie przywiązują wagi do kolokatora (2020: 203)⁴.

Kolokacje nie są doraźnie tworzone w procesie komunikacji, gdyż zapisują się w leksykonie mentalnym jako stałe połączenia wyrazowe. Właściwe zakodowanie kolokacji pozwala na szybkie ich przywołanie oraz właściwe użycie, co przekłada się potem na płynność wypowiedzi i poprawną intonację (Handwerker 2010; Hill 1999).

Pojęcie *kompetencji kolokacyjnej* nie zostało jeszcze eksplicytnie zdefiniowane. W wielu pracach używa się tego terminu, jednakże większość autorów posługuje się nim intuicyjnie. Kolokacyjna subkompetencja receptywna i produktywna różnią się znacznie: dla przyswojenia produktywniej kompetencji kolokacyjnej niewystarczającym jest w pełni zrozumiały wkład (ang. *comprehensible input*) (Zöfgen 2001:278). Dla rozwoju produktywniej kompetencji niezbędna zdaje się więc być świadomość kolokacji, czyli rozwinięta refleksyjna kompetencja kolokacyjna, która stanowi podstawę jej rozwoju. Do wykształcenia produktywniej kompetencji kolokacyjnej konieczne jest skupienie uwagi uczącego się na danym połączeniu wyrazowym, co powinno być intencjonalne, choć nie wyklucza się przyswojenia w sposób niezamierzony (Targońska 2020: 205).

3. WYBRANE KOLOKACJE CZASOWNIKOWE Z LEKSEMAMI TELEFON I KOMPUTER/LAPTOP W ŚWIADOMOŚCI DZIECI PIĘCIOLETNICH

3.1. Metodologia

Dzieci w naturalnym procesie nabywania języka ojczystego zapamiętują nie tylko samo słownictwo, ale również stałe połączenia wyrazowe. Głównym celem badania było sprawdzenie stanu produktywniej kompetencji kolokacyjnej dzieci w wieku pięciu lat na przykładzie połączeń

⁴ Autorka odnosi się do nauki języka obcego, jednakże jej spostrzeżenia można przełożyć na zasadzie analogii do nabywania/nauki języka ojczystego przez dzieci w wieku przedszkolnym.

werbo-nominalnych z leksemami *telefon* i *komputer/laptop*. Jako pilotażowe miało ono także zweryfikować przydatność użytej metodologii w perspektywie dalszych badań. Materiał badawczy pozyskano w marcu i kwietniu 2022 roku.

Metodą zastosowaną w prowadzonych badaniach był sondaż diagnostyczny, jako technikę wybrano ankietę, natomiast za narzędzie posłużył samodzielnie skonstruowany kwestionariusz. Składał się on z czternastu krótkich opisów sytuacji, po których następowało pytanie, a odpowiedzią miały być odpowiednie kolokacje czasowników z leksemami *telefon*⁵ lub *komputer/laptop*. Do badania wybrano następujące kolokacje: 1) z leksemem *telefon*: *odbierać telefon, wykonać telefon, zablokować telefon, naładować telefon, sprawdzić coś w telefonie, zapisać numer w telefonie*; 2) z leksemami *komputer/laptop*: *zresetować komputer, wyłączyć/włączyć komputer, korzystać z komputera, otworzyć/zamknąć laptop, przeskanować komputer, zaprogramować komputer*. Wyboru rzeczowników dokonano na podstawie obserwacji częstotliwości ich występowania w komunikacji codziennej, a co za tym idzie, w słowniku dziecka – są to znane przedmioty codziennego użytku związane z szeroko pojętą technologią. Czasowniki wybrane do badania zostały pozyskane za pomocą KOŁOKATORA – wyszukiwarki kolokacji dla danych z Narodowego Korpusu Języka Polskiego⁶.

W badaniu wzięło udział po 20 dzieci obojga płci w wieku pięciu lat z publicznych i niepublicznych przedszkoli na terenie miasta Białegostoku⁷. Najważniejszym kryterium włączenia do badanej próby było posługiwanie się językiem polskim jako językiem ojczystym. Materiał badawczy pozyskano poprzez czytanie dzieciom w sytuacji jeden do jednego (badający

⁵ Leksemy *telefon* i *komórka* traktowano jako synonimy (wymienne).

⁶ Narzędzie dostępne online: <http://www.nkjp.uni.lodz.pl/collocations.jsp>.

⁷ Dzieci, które wzięły udział w badaniu, uczęszczają do następujących przedszkoli na terenie miasta: Przedszkole Samorządowe nr 71, oddział przedszkolny Szkoły Podstawowej nr 12 im. Zygmunta Glogera, Przedszkole Samorządowe nr 80, Marchewka Żłobek i Przedszkole Językowe, Przedszkole Samorządowe nr 78, Elastyczne Przedszkole „Orzełek” przy WSE, Przedszkole Niepubliczne „Puchatek”, Przedszkole Samorządowe nr 55 z Oddziałami Integracyjnymi, Przedszkole Samorządowe nr 76, Dwujęzyczne Przedszkole „Z Innej Bajki”, Przedszkole Katolickie, Przedszkole Samorządowe nr 68, Przedszkole Samorządowe nr 46, Niepubliczne Przedszkole Dwujęzyczne Polsko-Angielskie im. Piotrusia Pana, Przedszkole Samorządowe nr 50, Przedszkole Samorządowe nr 1, Przedszkole Samorządowe nr 31, Niepubliczne Przedszkole „Słoneczne Przedszkole”, Niepubliczne Przedszkole „Tęczowy Promyk”, Przedszkole Samorządowe nr 12, Przedszkole Samorządowe nr 27, Przedszkole Samorządowe nr 14, Przedszkole Samorządowe nr 10.

i dziecko) opisu sytuacji i zapisywaniu odpowiedzi. Każdą wypowiedź dziecka nagradzano pieczętką i w żaden sposób nie wartościowano jej określeniami *dobrze/źle* itp. W badaniu zapisywano pierwszą odpowiedź respondenta.

Zebrane dane zostały poddane opracowaniu ilościowemu (przeliczenie odpowiedzi, które pojawiły się w toku badań) oraz jakościowemu (opis, analiza i interpretacja otrzymanych wyników z podziałem na płeć).

3.2. Analiza wyników badania

Przeprowadzone badanie wykazało, że dwiema najlepiej odtwarzanymi kolokacjami były: *włączyć* oraz *wyłączyć komputer*, które podało 87,5% pięcioletków. Kolejnym zwrotem, który odtworzyło 62,5% dzieci, było *zamknąć laptop*, po nim zaś plasują się połączenia *zapisać numer w telefonie*, *naładować telefon* i *otworzyć laptop* odtworzone przez 60% badanych. Związek *zablokować telefon* był znany 47,5% dzieciom, natomiast *odebrać telefon* – tylko 17,5%. Sugerowana kolokacja *sprawdzić (coś) w telefonie* została podana przez 7,5% pięcioletków, zaś *zaprogramować komputer* – zaledwie przez 2,5%. Żadne z badanych dzieci nie użyło następujących oczekiwanych kolokacji: *wykonać telefon*, *zresetować komputer*, *skorzystać z komputera*, *przeskanować komputer*.

Poniżej zostaną przedstawione wyniki przeprowadzonego badania: odpowiedzi dotyczące poszczególnych sugerowanych połączeń werbo-nominalnych będą omówione w kolejności od najlepiej do najslabiej odtwarzanych przez dzieci. Prezentacja rezultatów uzyskanych dla każdej kolokacji uwzględnia opis sytuacji (krótką scenkę z pytaniem), analizę odpowiedzi dzieci (CH – chłopcy, DZ – dziewczynki), wykres przedstawiający procentowy rozkład odpowiedzi oraz komentarz i wnioski.

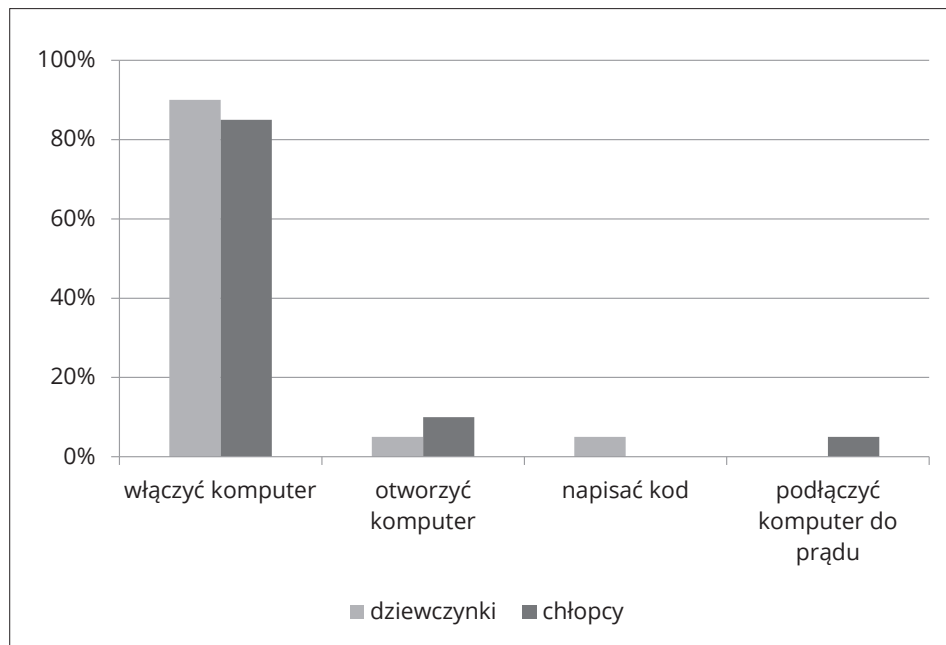
Sugerowana kolokacja: *włączyć komputer*

Opis sytuacji: Tata usiadł przy biurku, aby napisać e-mail do swojego szefa. Co musi najpierw zrobić Tata?

Badana kolokacja jest jedną z prostszych i z tego powodu najlepiej odtworzonych przez badanych (90% DZ i 85% CH). Zdecydowana większość dzieci podała prawidłową odpowiedź, gdyż czynność włączania wiąże się nie tylko z używaniem komputera, ale i wielu innych urządzeń, w tym niektórych zabawek. Dzieci podawały nazwy czynności, które trzeba wykonać

przed włączaniem: *podłączyć komputer do prądu* (5% CH) lub po nim: *napisać kod* – można założyć, że chodziło o hasło do konta (5% DZ). Odpowiedzi *otworzyć komputer* (5% DZ i 10% CH) mogą być związane z leksemem *laptop*, który w języku dzieci może równie dobrze oznaczać komputer⁸ – wtedy pierwszą czynnością rzeczywiście będzie jego otworenie.

Wykres 1. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *włączyć komputer*

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *wyłączyć komputer*

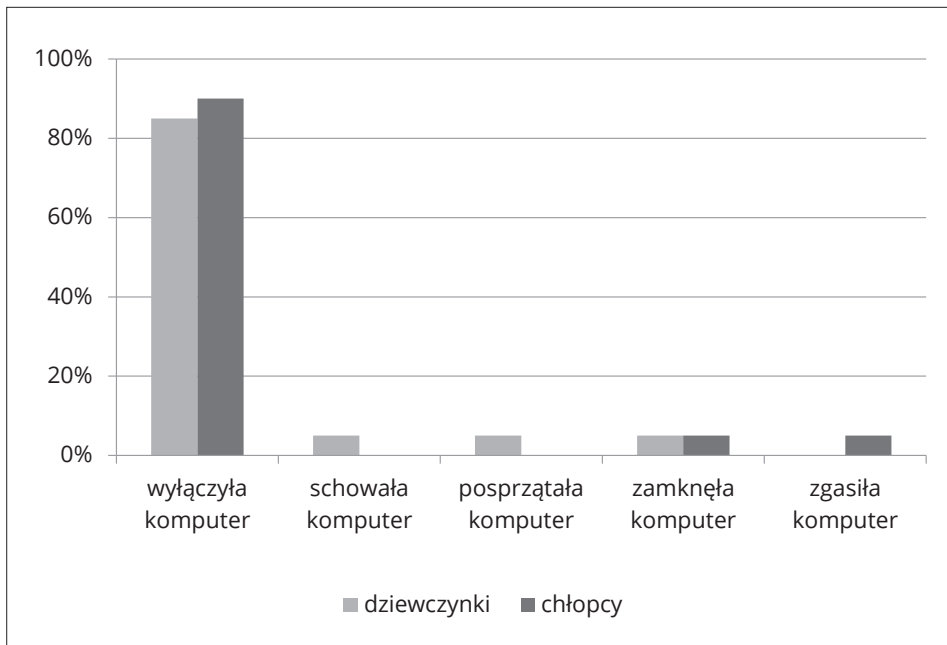
Opis sytuacji: Po skończonej pracy Mama zamknęła wszystkie otwarte w komputerze programy i aplikacje, a później... komputer.

Kolokacja *włączyć komputer* to kolejne bardzo dobrze odtwarzane połączenie wyrazowe (85% DZ; 90% CH). Pojedyncze odpowiedzi dziewczy-

⁸ Zwłaszcza jeśli dzieci nie zetknęły się z komputerem stacjonarnym w swoim najbliższym otoczeniu.

nek, takie jak *schowała komputer* (5% DZ) i *posprzątała komputer* (5% DZ), opisują czynności, które można zrobić po wyłączeniu urządzenia. Jeden chłopiec użył wyrażenia *zgasić komputer*, który ma znaczenie synonimiczne do *wyłączyć komputer* (patrz SJP PWN). Pojawiło się również zwrot *zamknąć komputer* (5% DZ i 5% CH), którego obecność może być związana z nakładaniem się znaczeń leksemów *komputer* i *laptop* w słowniku dziecięcym.

Wykres 2. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *wyłączyć komputer*

Źródło: badanie własne

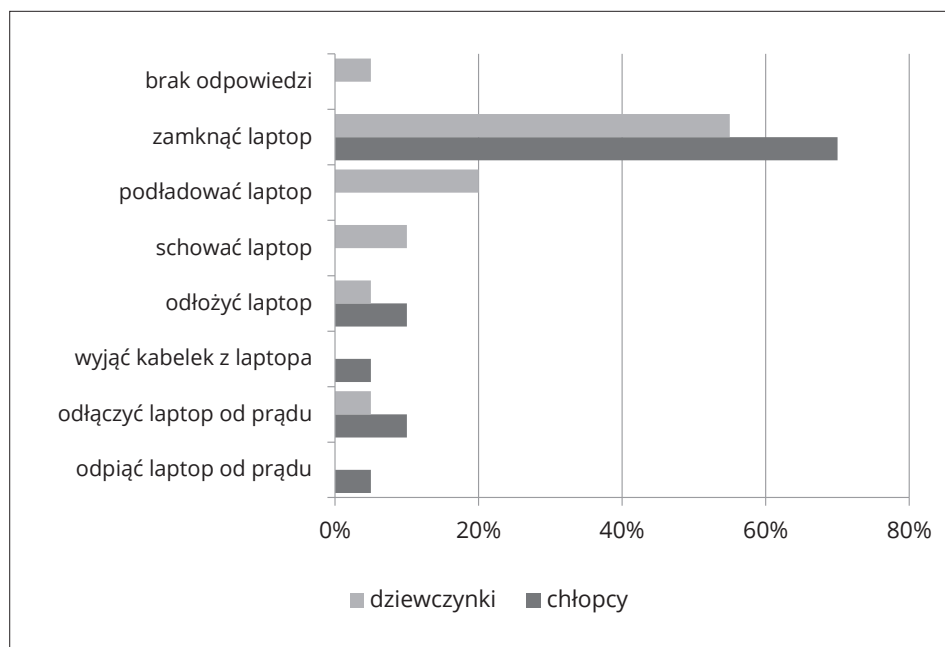
Sugerowana kolokacja: *zamknąć laptop*

Opis sytuacji: Co trzeba zrobić po wyłączeniu laptopa?

Zdecydowana większość dzieci (55% DZ i 70% CH) podała oczekiwaną kolokację. Jednakże, podobnie jak to było wcześniej, znaczna liczba odpowiedzi koncentrowała się na czynnościach, które można wykonywać po wyłączeniu i zamknięciu laptopa: *podładować laptop* (20% DZ),

*schować laptop (10%), odłożyć laptop (5% DZ i 10% CH), wyjąć kabelek z laptopa (5% CH), odłączyć laptop od prądu (5% DZ i 10% CH), odpiąć laptop od prądu (5% CH). Wypowiedzi te mogły się pojawić dlatego, że dziecko nie analizuje szczegółowo poszczególnych czynności, a także może nie mieć odpowiedniej wiedzy i/lub wystarczająco rozwiniętej kompetencji językowej. W takiej sytuacji *wyłączyć* może równie dobrze oznaczać *zamknąć*⁹.*

Wykres 3. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *zamknąć laptop*

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *otworzyć laptop*

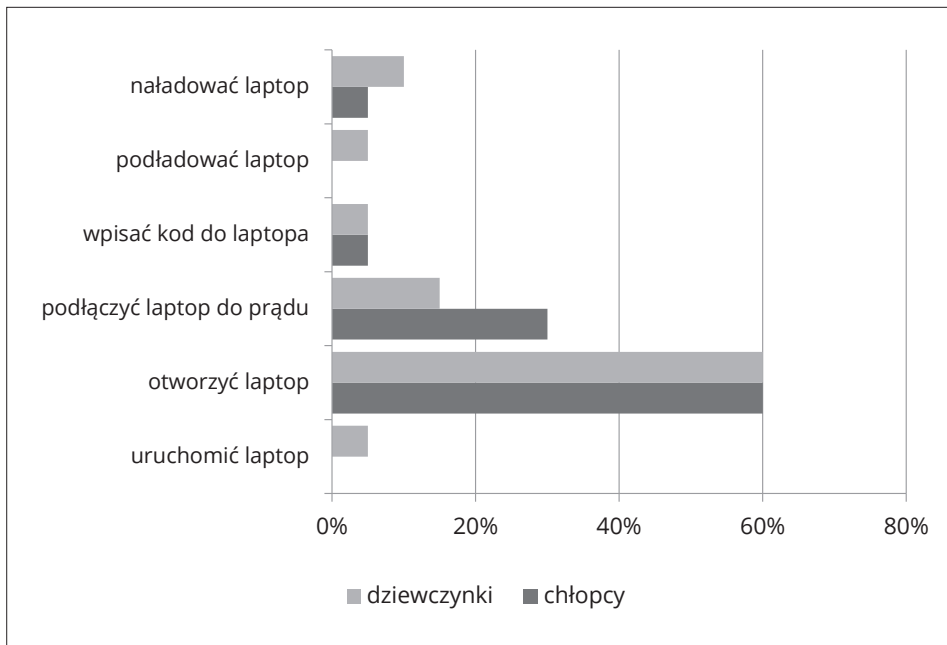
Opis sytuacji: Co trzeba zrobić bezpośrednio przed włączeniem laptopa?

Większość dzieci (60% DZ i 60% CH) podała prawidłową formę kolokacji. Znaczna część odpowiedzi koncentrowała się wokół dodat-

⁹ Przy wyłączeniu komputerów i laptopów z systemem operacyjnym WINDOWS mamy opcję *zamknij*, a nie *wyłącz*.

kowych czynności, które trzeba lub można wykonać przed włączeniem laptopa: *podłączyć laptopa do prądu* (15% DZ i 30% CH), *naładować laptop* (10% DZ i 5% CH), *podładować laptop* (5% DZ) lub po nim: *wpisać kod do laptopa* (5% DZ i 5% CH). Pojawiło się także wyrażenie *uruchomić laptop*, które jest synonimiczne do *włączyć laptop*. Jego użycie można interpretować dwojako: dziecko nie zrozumiało treści pytania lub myli czasowniki.

Wykres 4. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *otworzyć laptop*

Źródło: badanie własne

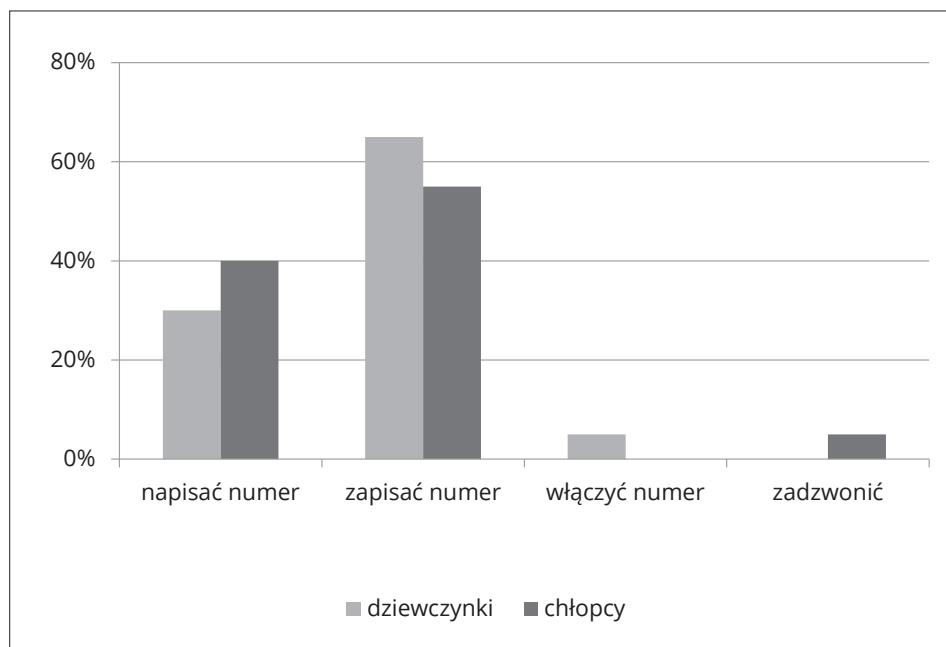
Sugerowana kolokacja: *zapisać numer w telefonie*

Opis sytuacji: Adam poznał nowego kolegę. Wymienili się numerami telefonów, aby móc do siebie pisać sms i dzwonić. Co musi zrobić Adam z numerem telefonu kolegi?

Zdecydowana większość dzieci (65% DZ i 55% CH) prawidłowo odtworzyła sugerowaną kolokację. Te, które udzieliły odpowiedzi *napisze numer*, podały ten czasownik jako leksem o zbliżonej formie fonetycznej

do leksemu *zapisze* albo opisywały pierwszą część zapisywania numeru w telefonie. W komunikacji codziennej często występuje fraza *zapisz/-ę (to) sobie*, po użyciu której następuje czynność pisania. Dzieci, które odpowiadały *napisze numer*, mogły myśleć, że czasowniki te mają znaczenie synonimiczne, co stanowi wyjaśnienie tak wysokiej procentowo liczby odpowiedzi (30% DZ i 40% CH).

Wykres 5. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *zablokować telefon*

Źródło: badanie własne

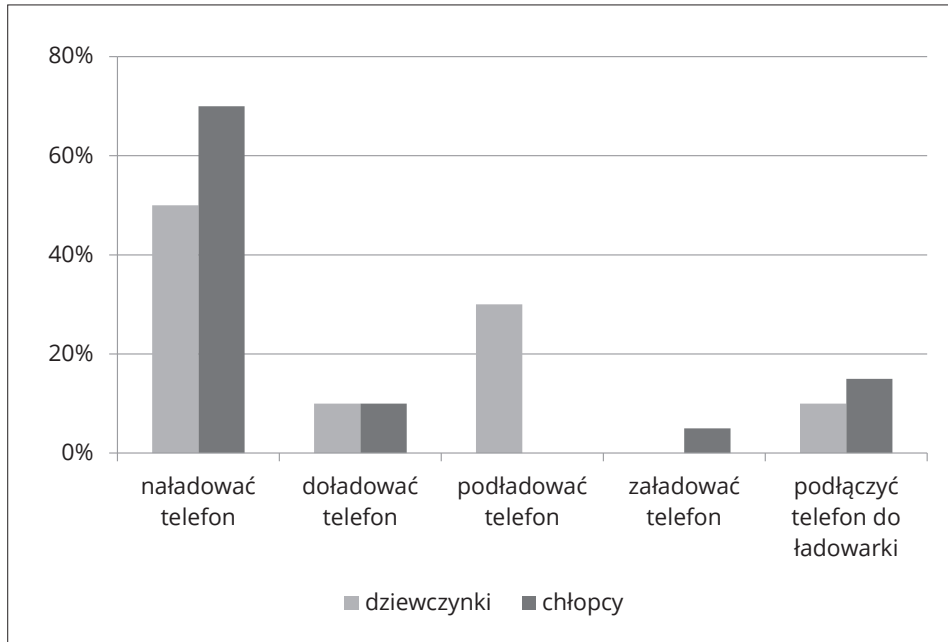
Sugerowana kolokacja: *naładować telefon*

Opis sytuacji: Telefon taty ma mały procent baterii, za chwilę się wyłączy.
Co musi zrobić tata z telefonem?

Jak pokazuje poniższy wykres, zdecydowana większość dzieci (50% DZ i 70% CH) podała oczekiwaną kolokację, która należy do najlepiej odtwarzanych w zestawie. Część respondentów użyła wyrażenia opisowego *podłączyć telefon do ładowarki* (10% DZ i 15% CH), a niektóre dziewczynki (30%) nazwały czynność za pomocą czasownika niedokona-

nego – *podładować telefon*. Inne dzieci wskazały czasownik *doładować*, który w zestawieniu z leksemem *telefon* znaczy jednak coś innego, mianowicie – ‘umożliwić wykonywanie połączeń (doładować konto)’.

Wykres 6. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *naładować telefon*

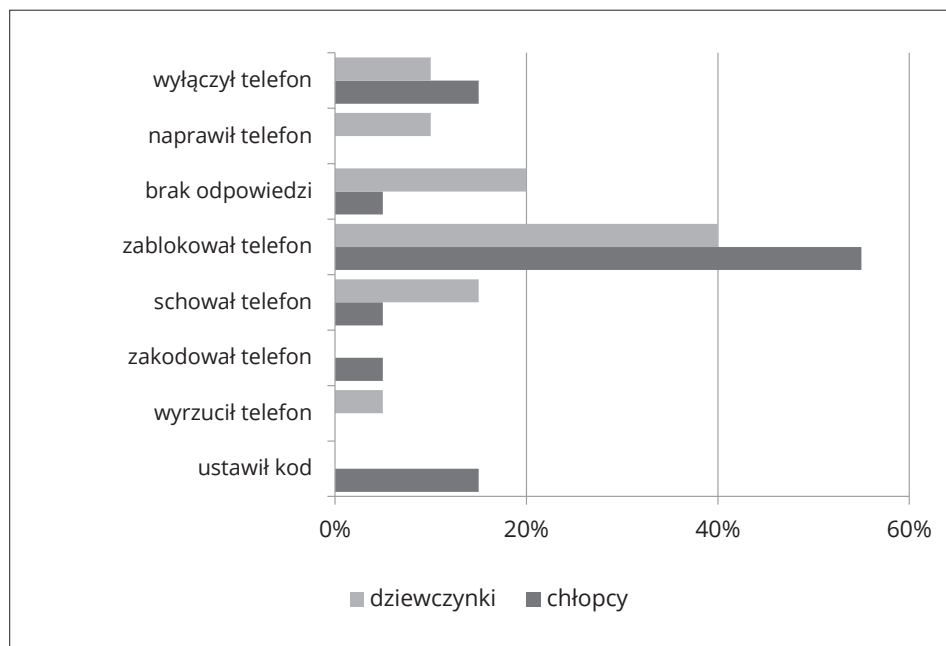

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *zablokować telefon*

Opis sytuacji: Tata nie chce, żeby jego mały synek używał telefonu, więc zrobił tak, aby było to niemożliwe – ustawił kod do odblokowania. Co zrobił tata z telefonem?

Większość dzieci (40% DZ i 55% CH) poprawnie odtworzyła badaną kolokację. Część z nich (20% DZ i 5% CH) nie potrafiła skojarzyć z żadnego czasownika, a niektóre wymienili nazwy innych czynności, które może wykonać tata w opisanej sytuacji, na przykład: *wyłączył, schował, wyrzucił*. Uwagę zwraca odpowiedź *zakodował*, która może dziecku zdawać się językowo bliska do *ustawić kod*, jednakże oznacza ‘zapisać coś za pomocą kodu’ lub ‘zapamiętać coś’ (SJP PWN).

Wykres 7. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *zablokować telefon*

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *odebrać telefon*

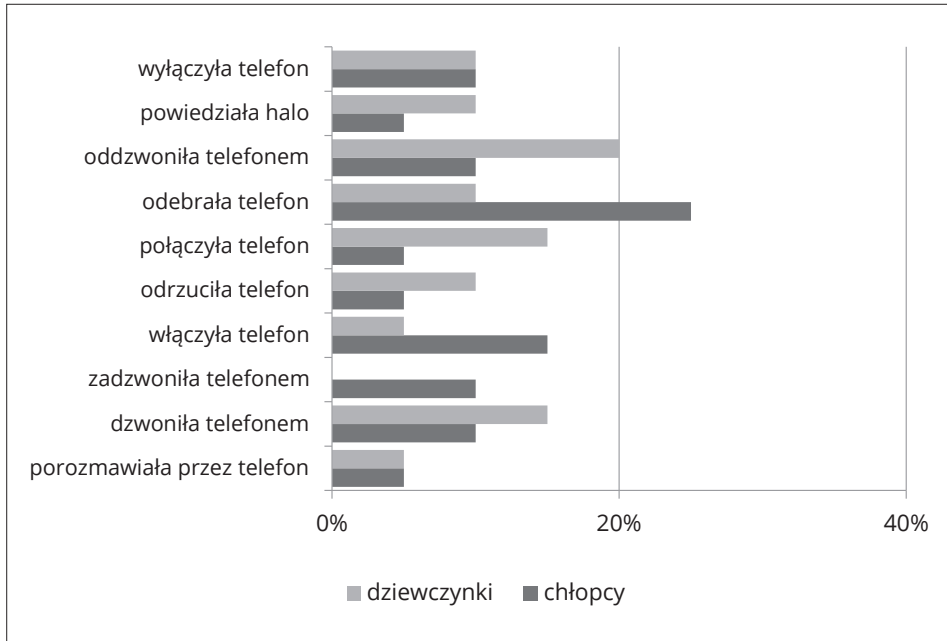
Opis sytuacji: Telefon mamy dzwoni, więc mama wcisnęła zieloną słuchawkę na ekranie, żeby porozmawiać.
Co zrobiła mama?

Czasownik *odebrać* w *SJP PWN* ma wiele znaczeń, z których żadne nie nawiązuje do kolokacji *odebrać telefon*. Jej znaczenie nie wynika bezpośrednio z połączenia znaczeń jednostkowych obu komponentów tego zwrotu. Większość odpowiedzi udzielonych przez dzieci zawiera czasownik *dzwonić* i jego formy pochodne (*oddzwonić*, *dzwonić*, *zadzwonić*), które mają szersze znaczenie i opisują mniej szczegółowo więcej czynności związanych z użyciem telefonu. Dystrybucję odpowiedzi uczestników badania przedstawia wykres 1.

Jak widać na wykresie, zaledwie 10% DZ i 25% CH znało i podało sugerowaną kolokację. Część dzieci nazwała czynność, która następuje po odebraniu telefonu: *powiedziała halo* (10% DZ i 5% CH), *porozmawiała* (5% DZ

i 5% CH) albo wymieniła czasownik o znaczeniu przeciwnym: *odrzucała* (10% DZ i 5% CH), *wyłączyła* (5% DZ i 15% CH). Pojawiły się także połączenia leksemu *telefon* z czasownikami, które w tej sytuacji mogą mieć znaczenie synonimiczne: *połączyła* (15% DZ i 5% CH), *włączyła* (5% DZ i 15% CH).

Wykres 8. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *odebrać telefon*

Źródło: badanie własne

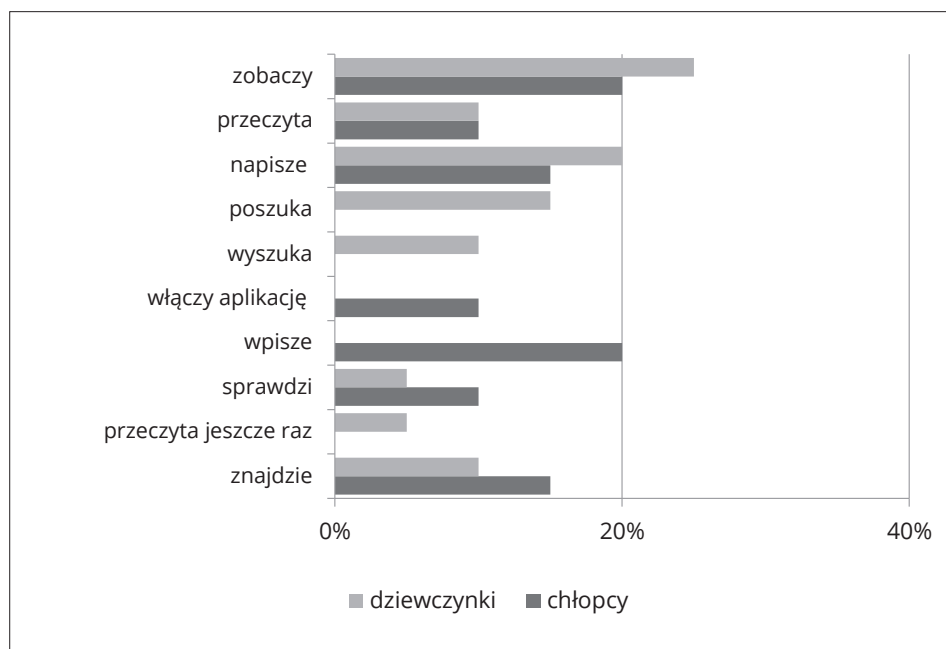
Sugerowana kolokacja: *sprawdzić (coś) w telefonie*

Opis sytuacji: Kasia nie zna trudnego słowa, które przed chwilą przeczytała w książce. Postanowiła, że jego znaczenie... w telefonie.

Tylko 5% DZ i 10% CH udzieliło oczekiwanej odpowiedzi. Wypowiedzi dzieci skupiały się wokół czasownika *pisać* i jego form pochodnych, które właściwy sposób opisują przedstawioną sytuację. Nie jest to jednak dokładny opis czynności, a jedynie jej elementu, choć dla dzieci może to być jednoznaczne – *wpisać coś w telefonie* oznacza 'otrzymać żądany wynik'. Widoczne jest również powiązanie z jednostkowymi znaczeniami komponentów kolokacji. Czasownik *sprawdzić*, jak podaje SJP PWN,

oznacza 'skontrolować, zbadać, czy coś jest zgodne z prawdą, czy coś zostało zrobione prawidłowo' (SJP PWN). Można założyć, że to znaczenie dzieci przyswoiły, jednak nie tworzą kolokacji omawianego czasownika z rzeczownikiem *telefon*, gdyż podobnie brzmiące połączenie *sprawdzić telefon* przekazuje sens 'okazać się sprawnym' (SJP PWN). Znaczna część odpowiedzi w obu grupach odwołuje się do czynności zobaczenia czegoś (25% DZ i 20% CH), co jest bliskie obrazowi świata dziecka i co znajduje odzwierciedlenie w używanym przez niego słownictwie¹⁰.

Wykres 9. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *sprawdzić (coś) w telefonie*

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *zaprogramować komputer*

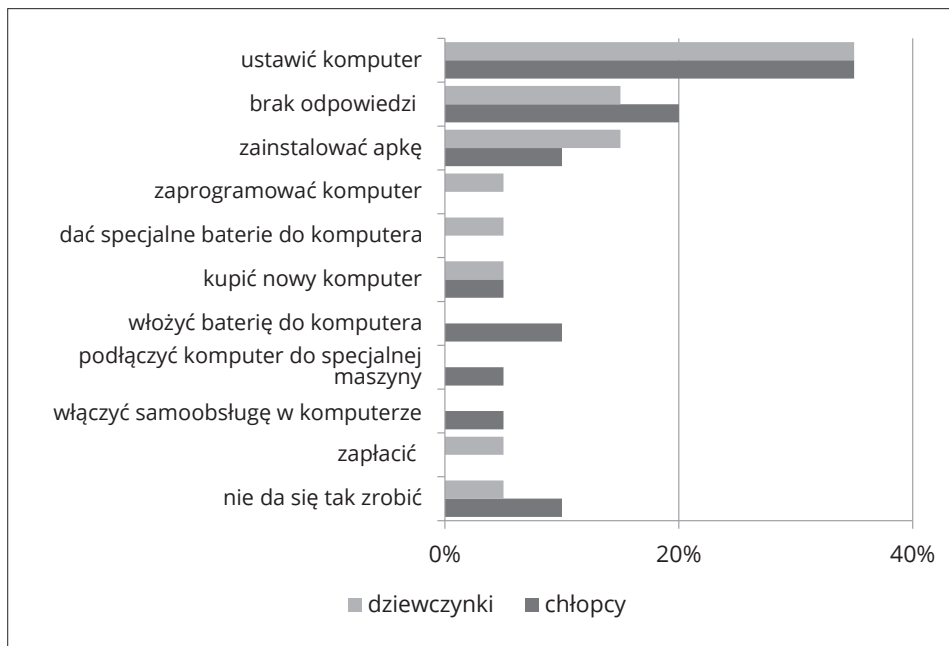
Opis sytuacji: Tata chce, by jego komputer sam włączał się każdego dnia o określonej godzinie.

Co musi zrobić tata z komputerem, by tak się stało?

¹⁰ Słyszysz się, że zwrot *zobaczę coś w telefonie* używany jest potocznie jako równoznaczny z połączeniem *sprawdzą coś w telefonie* i ten związek został przyswojony przez dzieci.

Omawiana kolokacja jest kolejnym połączeniem wyrazowym, dla którego odnotowano silnie zróżnicowane odpowiedzi. Badana jednostka stanowiła jedną z trudniejszych do odtworzenia dla respondentów. Prawidłową odpowiedź podała tylko jedna dziewczynka. Większość dzieci użyło wyrażenia *ustawić komputer* (45% DZ i 35% CH), które zapewne jest częściej używane w życiu codziennym. Odnosi się również do innych urządzeń i oddaje znaczenie badanej kolokacji, gdyż zaprogramować to 'ustawić parametry pracy urządzenia' (SJP PWN).

Wykres 10. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *zaprogramować komputer*

Źródło: badanie własne

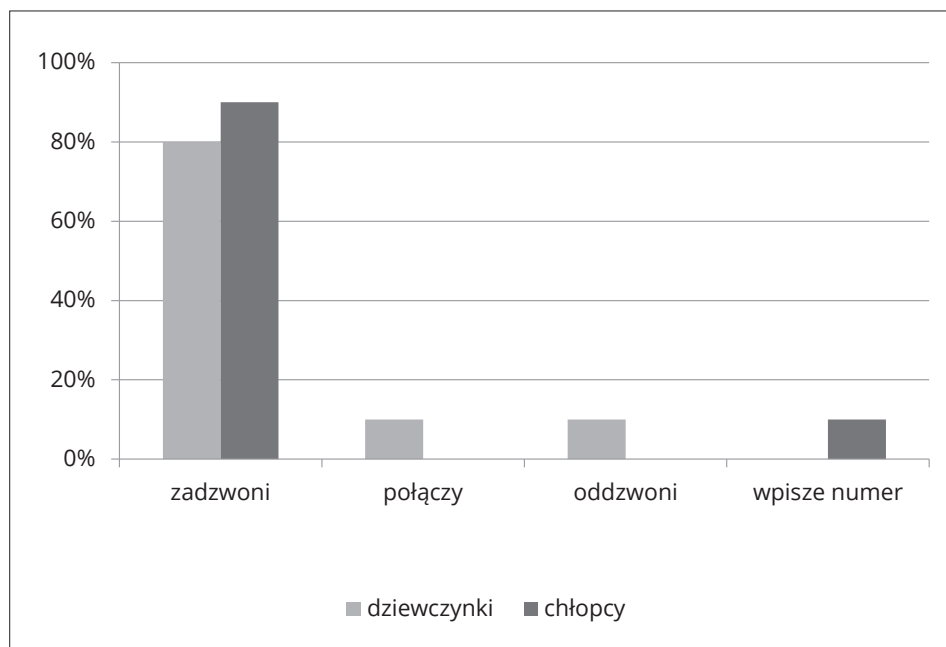
Sugerowana kolokacja: *wykonać telefon*

Opis sytuacji: Mama chciała się pilnie skontaktować z tatą, aby powiedzieć mu o czymś ważnym.
Co zrobi mama z telefonem?

Żadne dziecko nie podało sugerowanej kolokacji, która jest nacechowana oficjalnością. Z tego powodu można założyć, że odtworzenie jej

sprawiło respondentom trudność. Czasownik *wykonać* oznacza ‘zrobić coś, wyprodukować coś’ (SJP PWN), stąd w ich słowniku może kojarzyć się raczej ze znaczeniem ‘stworzyć telefon’ niż ‘zadzwoić’. Odpowiedzi *zadzwoić* (80% DZ i 90% CH) i *wpisze numer* (10% CH) są trafne, ponieważ mają znaczenie synonimiczne do tego, jakie przekazuje kolokacja *wykonać telefon*.

Wykres 11. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *wykonać telefon*

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *zresetować komputer*

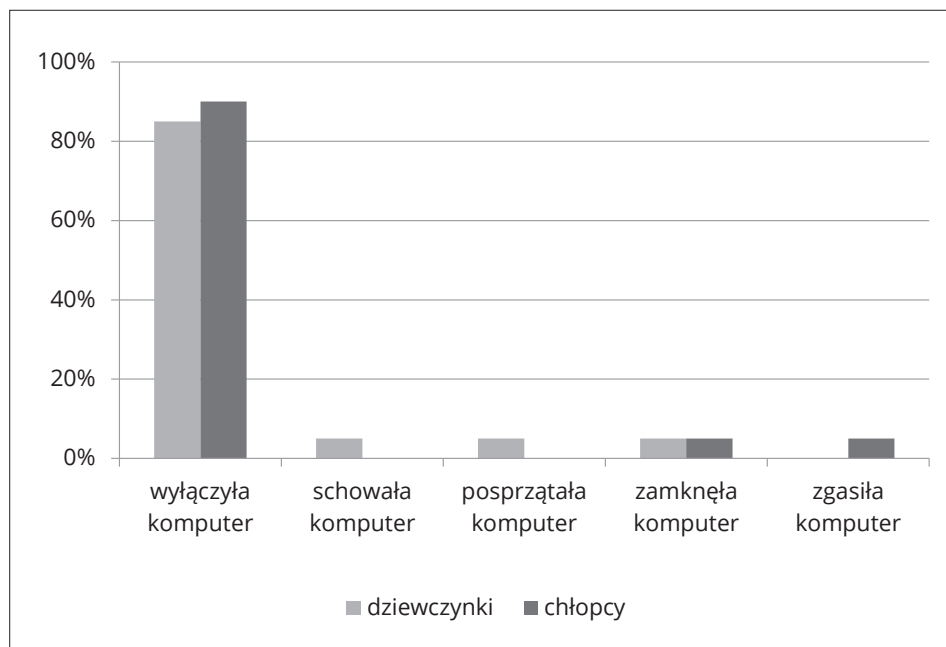
Opis sytuacji: Komputer Adasia przestał działać, zawiesiły się wszystkie otwarte programy i aplikacje.

Co musi zrobić Adaś, by komputer znów zaczął działać?

Żadne dziecko nie podało sugerowanej kolokacji. Większość odpowiedzi oddawała jednak sens logiczny: skoro coś przestało działać, to trzeba to *naprawić* (70% DZ i 80% CH) – czasownik ten jest zdecydowanie bliższy naiwnemu obrazowi świata i słownikowi dziecka, a także łączy się z wie-

loma innymi rzeczownikami. Kilkoro dzieciużyło bliskich semantycznie zwrotów *włączyć i wyłączyć komputer* (5% DZ i 5% CH) oraz połączenia wyrazowego *znowu uruchomić komputer* (5% DZ), które dokładnie oddaje treść badanej kolokacji, werbalizując ją za pomocą innych leksemów.

Wykres 12. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *zresetować komputer*

Źródło: badanie własne

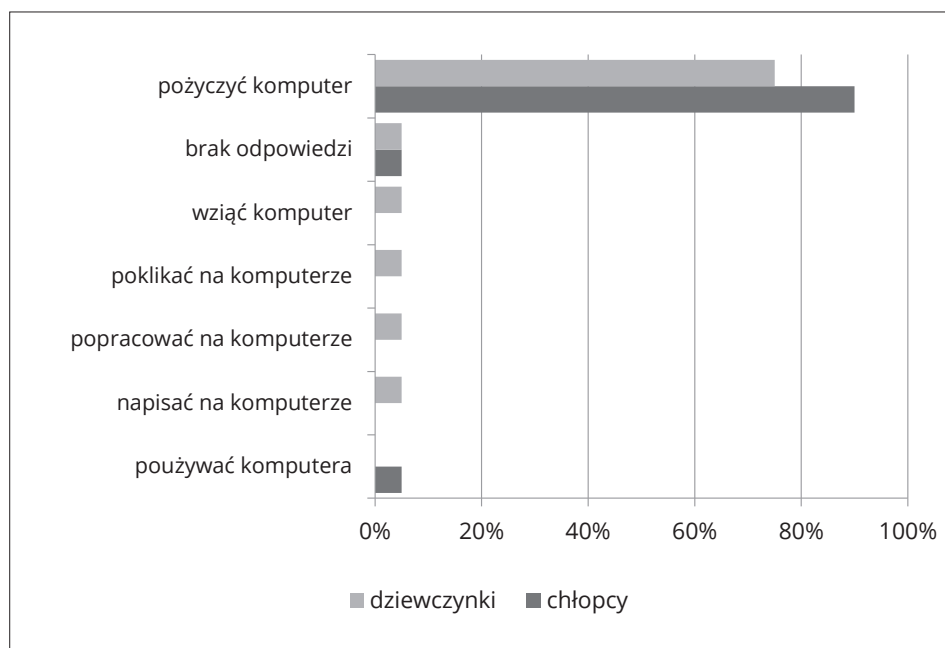
Sugerowana kolokacja: *skorzystać z komputera*

Opis sytuacji: Wczoraj wieczorem przyszła do mnie koleżanka i powiedziała, że zepsuł się jej komputer, a musi pilnie coś na nim zrobić. Zapytała mnie, czy może... z mojego komputera w moim domu.

Żadne dziecko nie podało sugerowanej formy kolokacji. Większość z nich użyła zwrotu *pożyczyć komputer* (75% DZ i 90% CH). Wyraz *pożyczyć* jest dzieciom bliższy, ponieważ można pożyczać sobie różne rzeczy, na przykład zabawki. W przypadku opisanej sytuacji oddaje logiczny sens, gdyż oznacza 'dać coś komuś albo wziąć od kogoś pod warunkiem zwrotu w określonym terminie' (SJP PWN).

Część dziewczynek próbowała podać bardziej precyzyjną kolokację. Opisywały one konkretną czynność, używając następujących połączeń wyrazowych: *poklikać na komputerze* (5% DZ), *popracować na komputerze* (5% DZ), *napisać na komputerze* (5% DZ). Tylko jeden chłopiec użył połączenia wyrazowego *poużywać komputera*, który w opisanej sytuacji ma znaczenie synonimiczne do *skorzystać z komputera*.

Wykres 13. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *skorzystać z komputera*

Źródło: badanie własne

Sugerowana kolokacja: *przeskanować komputer*

Opis sytuacji: Na ekranie komputera tata pojawił się komunikat o niebezpiecznym wirusie.

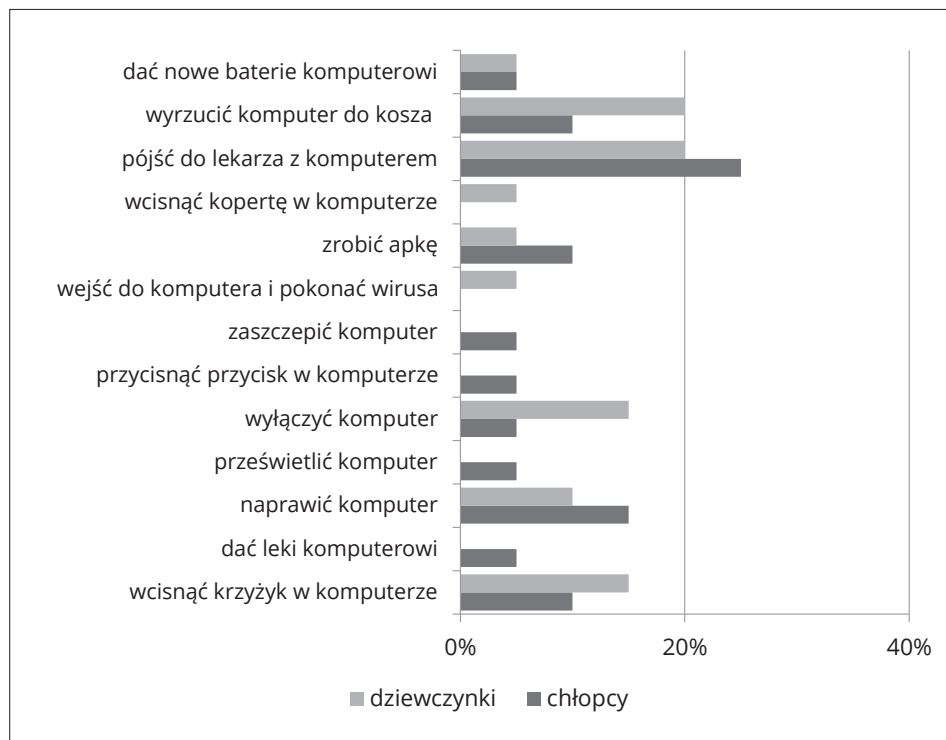
Co musi zrobić tata z komputerem, aby go wykryć i usunąć?

Dla badanej kolokacji uzyskano najwięcej różnorodnych odpowiedzi. Część z nich koncentrowała się na wirusie – leksem ten z powodu pandemii COVID-19 ma wysoką frekwencję. Dzieci opisywały, co trzeba zrobić z komputerem, przedstawiając czynności analogiczne do postępowania

w przypadku zakażenia człowieka: *pójść z komputerem do lekarza* (20% DZ i 25% CH), *zaszczepić komputer* (5% CH), *dać komputerowi leki* (5% CH).

Inne wypowiedzi odnosiły się do sposobów poradzenia sobie z opisaną sytuacją w sposób bliski naiwnemu spostrzeganiu przez dzieci świata. Podane zostały następujące kolokacje: *dać komputerowi nowe baterie* (5% DZ i 5% CH); *wyrzucić komputer do kosza* (20% DZ i 10% CH); *wcisnąć kopertę w komputerze* (5% DZ) – co pewnie miało oznaczać zamknięcie (koperta = krzyżyk); *zrobić apkę* (5% DZ i 10% CH); *wejść do komputera i pokonać wirusa* (10% DZ) – ta odpowiedź pokazuje naiwny, w pewien sposób baśniowy sposób myślenia o świecie; *przycisnąć przycisk w komputerze* (10% CH); *wyłączyć komputer* (15% DZ i 5% CH); *naprawić komputer* (10% DZ i 15% CH) – sposób postępowania z jakimkolwiek urządzeniem, które nie działa; *wcisnąć krzyżyk w komputerze* (15% DZ i 10% CH) – czyli wyłączyć, skoro nie można na komputerze pracować. Tylko jeden chłopiec był bliski podania znaczeniowo prawidłowej formy kolokacji, gdyż odpowiedział *prześwietlić komputer*.

Wykres 14. Odpowiedzi dzieci dotyczące kolokacji *przeskanować komputer*

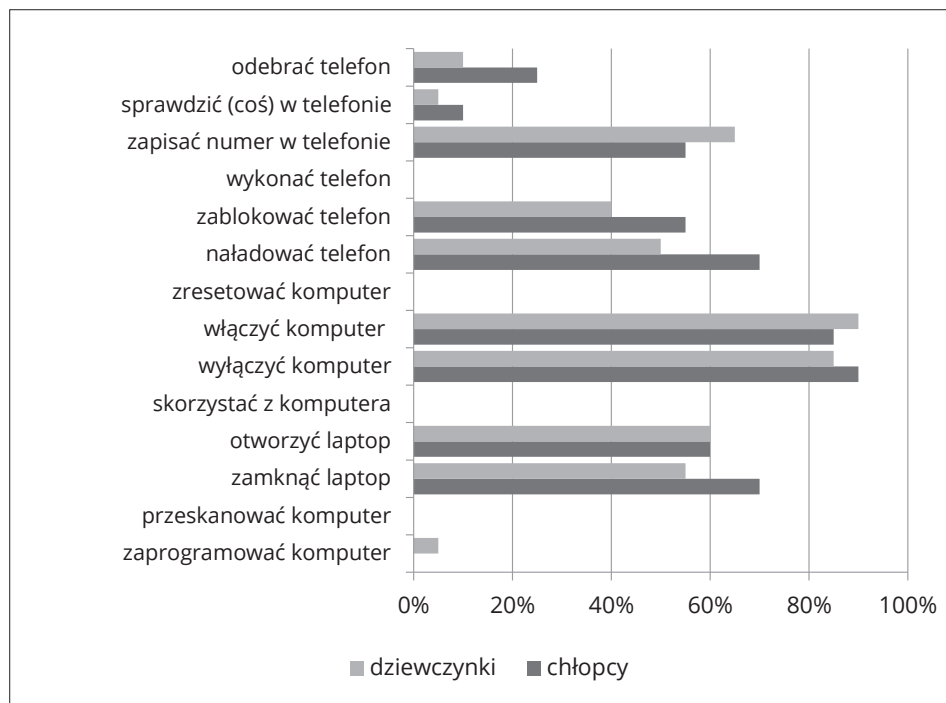

Źródło: badanie własne

4. WNIOSKI

Reasumując, głównym celem badania było sprawdzenie stanu produktywnej kompetencji kolokacyjnej dzieci w wieku pięciu lat na przykładzie połączeń werbo-nominalnych z leksemami *telefon* i *komputer/laptop*. Dzieci bez względu na płeć w większości potrafiły poprawnie odtworzyć siedem z czternastu badanych kolokacji. Należą do nich: *zapisać numer w telefonie*, *zablokować telefon*, *naładować telefon*, *włączyć komputer*, *wyłączyć komputer*, *otworzyć laptop*, *zamknąć laptop*. Możemy je zaliczyć do minimum kolokacyjnego związanego z leksemami *telefon* i *komputer/laptop*. Na tej podstawie możemy stwierdzić, że dzieci pięcioletnie używają kolokacji, które są często powtarzane w życiu codziennym i które łączą się z większą liczbą rzeczowników (np. *otworzyć*, *zamknąć*, *naładować* itd.).

Wykres 15. Odtwarzalność poszczególnych kolokacji z leksemami *telefon* i *komputer/laptop*

Źródło: badanie własne

Kolokacje, które nie zostały poprawnie odtworzone bądź zostały odtworzone przez pojedyncze dzieci, to: *odebrać telefon*, *sprawdzić (coś) w telefo-*

nie, wykonać telefon, zresetować komputer, skorzystać z komputera, przeskanować komputer, zaprogramować komputer. Kompetencja językowa dzieci pięcioletnich jest zbyt niska, aby przywołać te połączenia, stąd zastępowanie ich lepiej przyswojonymi i/lub prostszymi ekwiwalentami, na przykład czasownikiem o szerszym znaczeniu lub utworzonym *ad hoc* połączeniem wyrazowym o znaczeniu synonimicznym.

W odpowiedziach dzieci pojawiło się wiele kolokacji niesugerowanych, które pasują do kontekstu. Stanowią one 17,5% wszystkich odpowiedzi dziewczynek oraz 13,2% wszystkich odpowiedzi chłopców. Dane te w połączeniu z informacjami o poprawnych odpowiedziach (33,2% wśród DZ i 37,1% wśród CH) dają obraz ogólnej kompetencji językowej badanych dzieci pięcioletnich. Na tej podstawie można określić, że ponad połowa udzielonych przez dzieci odpowiedzi pasowała do kontekstu opisanej w badaniu sytuacji.

Słaba znajomość kolokacji z leksemami *telefon* i *komputer/laptop* może również wiązać się z tym, że dzieci na tym etapie rozwoju nie korzystają w pełny sposób z komputera czy telefonu. Nie doświadczyły pewnych sytuacji z nimi związanych, stąd też brak słów i związków wyrazowych w słowniku respondentów. Używanie telefonu i komputera w przypadku dzieci pięcioletnich wiąże się z wykonywaniem określonych czynności, dlatego też nie wiedzą one, co oznacza na przykład *przeskanować komputer*.

Wysnuto również wnioski dotyczące sposobu przeprowadzenia badania – może ono stać się nużące dla dzieci w wieku pięciu lat. Warto robić przerwy i nagradzać symbolicznie każdą odpowiedź. Rośnie wtedy motywacja dziecka, a tym samym skupienie uwagi na prezentowanym zadaniu. W przyszłości można wykorzystać stymulusy obrazkowe, które dodatkowo wzmocniłyby przekazywaną treść drogą wzrokową. Warto też ułożyć krótkie opowiadania, które byłyby przerywane pytaniami, dzięki czemu dziecko mogłoby być bardziej zainteresowane zadaniem.

BIBLIOGRAFIA

- Anusiewicz J., 1978, *Konstrukcje analityczne we współczesnym języku polskim*, Wrocław.
- Białek E., 2009, *Kolokacja w przekładzie. Studium rosyjsko-polskie*, Lublin.
- Burska K., 2016, *Analityzmy leksykalne i ich syntetyczne odpowiedniki w prasie*, Łódź.
- Buttler D., 1967, *Ekspansja konstrukcji analitycznych*, „Poradnik Językowy” 1, s. 6–18.

- Buttler D., 1968, *Połączenia typu „ulec zniszczeniu” w języku polskim*, „Poradnik Językowy” 7, s. 349–359.
- Buttler D., 1974, *Typy łączliwości leksykalnej wyrazów*, „Prace Filologiczne” 25, s. 387–395.
- Chachulska B., 1998, *Analiza łączliwości składniowej polskich leksemów robić, czynić*, „Polonica” 19, s. 149–159.
- Chlebda W., 2003, *Elementy frazematyki: wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, Łask.
- Chomsky N., 1982, *Zagadnienia teorii składni*, przekł. I. Jakubczak, Wrocław.
- Cockiewicz W., 2000, *Konstrukcje analityczne w języku polskiej telewizji w latach siedemdziesiątych i dziś*, w: *Język w mediach masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa, s. 143–153.
- EJO: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1999, red. K. Polański, wyd. II, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- ESOKJ: *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, 2003, przeł. W. Martyniuk, Warszawa.
- Grzegorzczak R., 1993, *Opozycja „langue – parole” w świetle nowych teorii języka*, w: *Językoznawstwo synchroniczne i diachroniczne. Tom poświęcony pamięci Adama Weinsberga*, red. J. Sambor, J. Linde-Usiekiewicz, R. Huszcza, Warszawa, s. 107–115.
- Handwerker B., 2010, *Praseologismen und Kollokationen*, w: *Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch*. Bd. 1, Hrsg. H.J. Krumm, Ch. Fandrych, B. Hufeisen, C. Riemer, Berlin–New York, s. 246–255.
- Hill J., 1999, *Collocational Competence*, „English Teaching Professional” 11, s. 3–7.
- Kaczor M., 2013, *Kolokacje czasownikowe pojęć związanych z etyką społeczną (na przykładzie wybranych czasopism społeczno-politycznych i społeczno-kulturalnych)*, „Prace Językoznawcze” 15/4, s. 13–23.
- Karaś A., 2003, *Językowa konceptualizacja uczuć z grupy strachu na podstawie konstrukcji werbo-nominalnych*, „Poradnik Językowy” 4, s. 27–35.
- Klemensiewicz Z., 1948, *Skupienia, czyli syntaktyczne grupy wyrazowe*, Kraków.
- Loewe I., 2000, *Konstrukcje analityczne w poezji Młodej Polski*, Katowice.
- Loewe I., 2010, *Konstrukcje analityczne w polskiej telewizji na progu drugiej dekady XXI wieku*, „Stylistyka” 19, s. 177–188.
- Mieczkowska H., 2006, *Analizy leksykalne w ujęciu słowacko-polskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 41, s. 177–190.
- NKJP: *Narodowy Korpus Języka Polskiego* (dostęp: 7.02.2022).
- Nowak E.A., 2000, *Opis semantyczny analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych (na podstawie AWN oznaczających wybrane uczucia pozytywne)*, „Polonica” 21, s. 25–49.
- OCEL: *The Oxford Companion to the English Language*, 1996, red. T. McArthur, Oxford.

- Olechno-Wasiluk J., 2014, *Kompetencja frazeologiczna i jej wpływ na kształtowanie kompetencji interkulturowej w nauczaniu języka rosyjskiego jako obcego*, „Acta Polono-Ruthenica” 19, s. 243–250.
- Piotrowski T., 2008, *Collocations in Polish Dictionaries: history*, „Lexicographica. International Annual for Lexicography” 24, s. 69–78.
- Pokorska-Szczodruć E., 2006, *Przymiotnikowe i przysłówkowe konstrukcje analityczne w tekstach prasowych: opis stylistyczny i semantyczny*, „Prace Językoznawcze” 10, 103–110.
- Przybylska R., 2007, *Z problemów słownikowego opisu łączliwości rzeczowników*, w: *Nowe studia leksykograficzne 1*, red. P. Żmigrodzki, R. Przybylska, Kraków, s. 69–78.
- Przybylska R., 2018, *Kolokacje w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, w: *Spotkania Polonistyk Trzech Krajów – Chiny, Korea, Japonia – Rocznik 2018/2019. Międzynarodowa Konferencja Akademicka w Seulu*, red. Y. Kim, Warszawa, s. 73–82.
- SJP PWN: *Słownik języka polskiego PWN*, www.sjp.pwn.pl (dostęp: 1.08.2022).
- Skorupka S., 1950, *Kompozycja grup frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 4, s. 19–25.
- Skorupka S., 1952, *Typy połączeń frazeologicznych*, „Poradnik Językowy” 5–6, s. 12–20, 14–25.
- Skorupka S., 1969, *Podstawy klasyfikacji jednostek frazeologicznych*, „Prace Filologiczne” 19, s. 219–226.
- Słownik polskich zwrotów werbo-nominalnych: zeszyt próbny*, 1998, red. E. Jędrzejko, Warszawa.
- Szczepankowska I., 2011, *Semantyka i pragmatyka językowa*, Białystok.
- Szerszunowicz J., Frąckiewicz M., Awramiuk E., 2017, *Frazeologia w kształceniu językowym*, Białystok.
- Szerszunowicz J., 2021, *Kolokacje jako językowe świadectwa przemian społeczno-kulturowych*, w: *Dialog z tradycją. t. 9: Językowe świadectwa przemian społecznych i kulturowych*, red. E. Horyń, E. Młynarczyk, Kraków, s. 353–368.
- Szober S., 1933, *Człowiek współczesny w zwierciadle języka*, „Kultura i Wychowanie” 1, s. 81–138.
- Szutkowski T., 2022, *W poszukiwaniu kolokacji i ich odpowiedników przekładowych z wykorzystaniem narzędzi elektronicznych i danych korpusowych*, „Przegląd Ruscystyczny” 1/177, s. 177–194.
- Śliwiński W., 1990, *Łączliwość składniowo-semantyczna przymiotników z rzeczownikami we współczesnym języku polskim*, Kraków.
- Targońska J., 2020, *Kompetencja kolokacyjna – niedostatecznie rozpoznany komponent kompetencji leksykalnej*, „Neofilolog” 43/2, s. 193–208.

- Ułitzka E., 2004, *Polskiewerbo-nominalne konstrukcje analityczne oznaczające pozytywne stany emocjonalne (z rzeczownikami radość, wesołość, uciecha, euforia, zadowolenie, szczęście)*, „Roczniki Humanistyczne” 52(6), s. 113–148.
- Vetulani G., 2012, *Kolokacje werbo-nominalne jako samodzielne jednostki języka. Syntaktyczny słownik kolokacji werbalno-nominalnych języka polskiego na potrzeby zastosowań informatycznych. Część 1*, Poznań.
- Zöfgen E., 2001, *Lexikalische Zweierverbindungen: 'VertrauteUnbekannte' im mentalne Lexikongermanophoner Französischlerner*, w: *Wegeund Ziele. Zur Theorie und Praxis des Deutschenals Fremdsprache (und andererSprachen)*, red. K. Aguado, C. Riemer, Baltmannsweiler, s. 267–286.
- Żmigrodzki P., 2000, *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*, Katowice.

**THE COLLOCATION POTENTIAL OF LEXEMES:
TELEFON (TELEPHONE) AND KOMPUTER (COMPUTER)
IN THE LINGUISTIC AWARENESS OF FIVE-YEAR-OLD CHILDREN**

Abstract

In the communication process, it is necessary to use specific collocations that language users begin to include in their lexical resources at an early stage of language acquisition. The aim of this study is to investigate the productive collocation competence (i.e. the ability to use collocations that are fixed connections of at least two words with integrated meaning) in preschoolers. The research group consisted of forty five-year-olds whose mother tongue was Polish, and whose task was to provide fourteen verbal collocations with the lexemes *telefon* 'telephone' and *komputer* 'computer/laptop' based on the situation described to them.

Key words: collocation competence, collocations, language of preschool children